

97574

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

II. DİN ŞÛRASI
TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
(23 - 27 KASIM 1998)
(II)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97574
Tas. No:	297.004 DİN. Ş

ANKARA-2003

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 584
İlmi Eserler / 93

Tashih

Abdil AKTAŞ
Mustafa KAYA
Yusuf APAYDIN
Ali Osman PARLAK

Dizgi

Mehmet KARADAŞ
Hasan EKİNCİ
Hüseyin DİL

Grafik

Recep KAYA

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl.
Tel: (0.312) 354 91 24

2003-06-Y-0003-584
ISBN: Tk.No: 975-19-3325-0
ISBN: 975-19-3327-7

© *Diyanet İşleri Başkanlığı*

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 73 06 - 295 72 75

DİNLER ARASI DİYALOG VE HOŞGÖRÜ

Kardinal Francis ARİNZE

Günümüz dünyasında, farklı dinlere mensup kişilerin bir araya gelmelerinin, birbirlerini dinlemelerinin, birbirlerini daha iyi anlamaya çalışmanın ve dünyamızı daha yaşanılır bir hale getirmeye yönelik olarak birlikte neler yapmaları gerektiğini ne denli yararlı ve gerekli olduğunu kabul etmeleri, memnuniyet verici bir durumdur. Bu nedenle, Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü üzerine görüşlerimi ifade etme imkanı bulduğumdan dolayı minnettarlık duyuyorum. Bu toplantının Türkiye gibi Hristiyanlığın kökenlerinin bulunduğu ve Müslümanlarla Hristiyanlar arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlayan bir ülkede yapılıyor olması büyük önem arz etmektedir.

Bu hususta gerekli terimleri kısaca açıklığa kavuşturduktan sonra, hoşgörüye ya da daha açık bir ifadeyle diğer insanların dini özgürlüklerin saygı göstermeye dair bazı görüşlerle birlikte dinlerarası diyalogun bazı temellerini ortaya koymak istiyorum. Bu müsahabanın şartlarına değineceğiz. Bu hususta bazı sorunlar ve riskler üstelenecek ve alınan somut inisiyatiflerden de söz edilecektir. Bu kısım, farklı dinlere mensup kişilerin gelecek yüzyılda tesis etmek istedikleri ilişkilerin ne şekilde olması gerektiğini birbirimize sormamız gerektiğini belirterek kapatıyoruz.

1. Dinler Arası Diyalog Dediğimizde Neyi Kast ediyoruz.

Dinlerarası diyalog kavramı, bilimsel tebliğlerin okunduğu, yapılan iddiaları desteklemek üzere bibliyografya metinlerinin yazıldığı iki ya da daha fazla dinden bilimsel temsilcilerin oluşturduğu akademik topluluğu, insanların aklına getirmektedir.

Bu, uluslararası diyalogun bir şeklidir. Bu diyalog, ilahi bir görüş alışverişi anlamına gelmektedir. Ancak görüş alışverişinde bulunmak diyalogun en sık rastlanılan yolu ya da çoğu insana hitap edecek bir diyalog yolu değildir. Dinlerarası temaslar bu düzeyde başlamaz. Dini birikimi olan kişiler arasında kurulan bu diyalog ve bu birikimin güncel dünya sorunlarına uygulanması, aralarında dostluk ve güven duygusu tesis etmiş olan müminler arasında en güzel şeklini bulmaktadır.

Dinlerarası diyalogun temeli, genelde yaşam diyalogudur. Bu diyalog, aile, okul, iş yeri ve genel olarak toplum düzeyindeki farklı dinlere mensup kişiler arasındaki teması ifade etmektedir. İnsanlar, bu gibi durumlarda, dinsel herhangi bir tartışmada bulunmaksızın birbirleriyle etkileşim içindedirler. Sözü ettiğimiz bu durumlar, farklı dinden insanların diğer insanlarla yaşama ve işbirliği içinde bulunma ideallerinden kaynaklanmaktadır.

Farklı dinlere inanan kişiler, tıbbi, eğitsel ya da kültürel inisiyatifler gibi ortak projelerde de biraraya gelebilirler.

Dinlerarası ilişkiler, dini ve manevi deneyimlerin resmi olarak birbirinin yerini alması şeklinde gerçekleşebilir. Bu değişiklik, diğer inananlar dahil olmamak üzere, kendilerini dini ideallerin takibine adanmış kişiler arasında yaygındır.

Bu bağlamda, dinlerarası diyalogdan bahsettiğimizde, farklı dini inançlardan gelen kişiler arasındaki temas ve işbirliğini kastetmekteyiz. Dinlerarası diyalog yerine, dinlerarası ilişkiler demek kanımızca daha anlşılır olacaktır.

2. Dinler Arası İlişkilerin Temeli:

Dinlerarası ilişkilerin somut bir temeli bulunmaktadır. Yüce Tanrı, insanoğlunu, saygın bir varlık olarak yaratmış ve ona hak ve sorumluluklar yüklemiştir. Her erkek ya da kadın, akıl, irade ve kişilik sahibi bir varlıktır. İnsanoğlu, fiillerde bulunur, karar verir ve diğer kişilerle ilişki kurar. Tanrı her insana sosyal bir tabiat bahşetmiştir. Böylelikle insanoğlu diğer insanlarla temasa geçebilmektedir.

Farklı dinlerden iki samimi insan karşılaştığında, bu kişiler birbirlerinin gözlerine bakarak birbirlerini daha iyi tanıyabilirler. Bu hususta bazı olası sonuçlar kardeşane ilişkileri, kişilerarası iletişim vasıtasıyla insanların inançlarını karşılıklı olarak teyit etmeleri kişinin diğer bir dine ve hatta kendi dinine mensup insanların zenginliklerini kabulü, yeni din panoramaların açılması ve kişinin eksik olduğu yerde daha iyi bir yol araması şeklinde görülebilir. Kültür ve din yakinen ilişkili olduğundan, dinlerarası mübadele, kültürlerarası iletişimi ve güçlenmeyi artırmaktadır.

Diğer dinlere mensup kişilerle yakınlaşmaktan kaçınan bir mümin, aslında Tanrı'nın sözüne karşı çıkıyor demektir. İnsanları sosyal birer varlık olarak yaratan Rab, Tanrı'dır. Diğer dinlere mensup kişilerden kaçınma insanoğlunun sosyal niteliğinden sapması anlamına da gelir. İnsanoğlu ormanda yaşayan vahşi bir yaratık değildir. Bazı dinler, kendi inançlarından çıkardıkları nedenlerle diğer dinlere mensup müminleri desteklemeyi amaçlamaktadırlar. Söz gelimi Hıristiyanlar Tanrı'ya Baba, Oğul ve Kutsal Ruh gizemi içinde ulaşmaktadır. Hıristiyanlara da insanoğlunu yaratanın Tanrı olduğuna, Tanrı'nın insanoğluluyla iletişim halinde bulunduğuna inanırlar. Her din dinlerarası diyalog açısından kendi inanç motivasyonuna sahiptir.

Bu noktada net olarak bilinen, bu diyalogun Tanrı'nın yarattığına inanılan insana saygı duyulmasına dayalı olmasıdır. Bu bağlamda kurulan asıl diyalog, bir grup müminin diğer bir grup üzerinde hüküm sahibi olması olmadığı gibi, gizli motivasyon ya da gündemlerle idare edilmediğidir.

3. Dünya Günümüzde Dinler Arası İlişkilere Neden İhtiyaç Duymaktadır?

Dinlerarası ilişkilerin günümüz dünyasında ne denli önemli olduğuna dair birçok neden bulunmaktadır. Herşeyden önce dinsel çoğulculuk kavramı mevcuttur. Yeryüzünde tek bir din değil birçok din bulunmaktadır. Bu dinlere mensup kişiler arasında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Hindular, Budistler, Museviler, geleneksel dinlere mensup kişiler, Sihler, Şintositler vs. bulunmaktadır. Bu dinler, mensuplarının yaşam tarzını belirlemektedir.

Bununla birlikte, farklı dinlere mensup kişiler, birçok ülkede kendilerine komşu ya da ortaklar bulmaktadır. Jet ya da diğer seyahat biçimleri, ekonomik, siyasi ya da kültürel nedenlerle, halihazırda tek bir dine mensup insan bırakmamıştır. İnsanlar dinsel çoğunlukla yaşamak durumundadırlar.

Dinsel sınırların ötesine geçen ve yeterli bir çözüme ulaşmak için müminlerin işbirliğini gerekli kılan birçok riskler bulunmaktadır. Çok kültürlü ve dinli bir ülkede görülen ulusal birlik ve beraberlik, yoksulluk, geri kalmışlık, fakir-zengin ve Kuzey-Güney ilişkileri, ailevi değerlerin savunulması ve çevreye saygı buna örnek olarak gösterilebilir.

Uyuşturucu kullanımı, etnik merkezlik, dini fanatizm, şiddet ve terörizm, müminlerin dinsel sınırlar ötesinde kurulan işbirliğinden kaynaklanan problemlerle baş etmesinin günümüzde son derece gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

4. Dinsel Özgürlüğe Açılan Hoşgörü

Başka bir dinin hoşgörülemez kadar şeytani bir inanç olduğu ya da sadece konulmuş sınırlar dahilinde bulunduğu göz önünde tutulduğunda, dinsel hoşgörü terimi, negatif bir terim olarak algılanabilir. Bununla birlikte, dinsel hoşgörü olumlu ve daha makul bir yan anlam kazanabilir. Dinsel hoşgörü, diğer dinsel görüşlere saygı duyulması, bu görüşlere mensup kişilere rıza gösterilmesi ve bu kişilerle işbirliği yapılması anlamına gelecektir. Bu bağlamda, rıza göstermek söz konusu kişilerin bütün inanç ve eylemlerinin onaylanması anlamına gelmez. Bu anlayış, dini konularda uyumluluk kavramını empoze etmekten kaçınır. Bir başka ifadeyle, her insanın dinsel konularda vicdanı meselelerde sahip olduğu bir özgürlükten bahsediyoruz.

Dinsel özgürlük, bu nedenle, İkinci Vatikan Şûrası'nda ifade edilen sözlerle, "bireysel ve sosyal gruplar bazında özellikle dinsel meselelerde hiç kimsenin kendi inancına ters düşecek bir tutuma maruz kalmak gibi herhangi bir zorlumaya tabii tutulamayacağı anlamını taşımaktadır." Bununla birlikte, özel olarak ya da kamu bazında, diğer kişilerden ayrı olarak ya da dinsel görüşlerine uygun bir biçimde hareket etmekten alıkonulmaz. (Dignitatis Humanae)

Dinsel özgürlüğün olduğu yerde, hoşnutluk, adalet, barış, gerilimlerin giderilmesi, işbirliğinin teşviki ve farklılığın bütünlük ve uyum içinde ele alınmasının temelleri mevcuttur. Bir dine mensup kişiler diğer bir dine mensup kişilerden ayrıldığında, ya da kötü muameleye maruz kaldıklarında, hoşgörüsüzlük, gerilim, çekişme, şiddet ve hatta savaş söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, dinler karşılıklı rıza ve uyum içinde bulunmadıklarında, dine kaygıyla bakanlara ve ateistlere dinle alay etme ve toplumun birçok sorunuyla ilgili olarak dinleri suçlu tutma imkanı verilmiş olur.

Dinsel özgürlük, yaşam özgürlüğünden hemen sonra gelen en temel insan hakları arasında yer almaktadır. Dinsel özgürlük, doğrudan yaradan'dan kaynaklanan bir haktır. İnsan oğlu, yaptığı fiillerden ötürü, Tanrı'nın huzurunda Tanrı'ya yanıt verebilmek için, kaba kuvvetten uzak durmalıdır. Esasında, her dinin, vicdanlarına yenik düşmektense hayatlarını vermeyi yeğlemiş şehitleri vardır.

Dinsel özgürlük hakkı, ister azınlık isterse çoğunluk olsunlar, yalnızca tek tek insan-

ları değil, aynı zamanda insan gruplarını da ilgilendirmektedir. Dinsel gruplar, bu nedenle, birlikte ibadet etme, inançlarını paylaşma, ahlâklı kişiler olarak örgütlenme ve yasalar ve saygı çerçevesinde mülkiyet sahibi olma hakkına sahiptir. Dinsel özgürlüğün sosyal boyutu da büyük önem arz etmektedir. 1986 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği'nin Viyana Belgesi'ne göre, bu sosyal boyut aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

- İbadet yapılacak yerlere girme serbestisi;
- Dinsel hususları yerine getirmek için gerekli dinsel malzemeye sahip olma ve bu malzemeyi kullanma hakkı;
- Cemaatların kendi hiyerarşik yapılarına göre örgütlenme hakkı;
- Dinsel eğitim alma ve verme hakkı;
- İletişim sağlama hakkı;
- Müminlerin gerek ülkeleri içinde gerekse ülkeleri dışında diğer mümin ve cemaatlerle doğrudan temas kurma imkanı

Ekim 1995 tarihinde, İstanbul'da gerçekleştirilen hoşgörünün geliştirilmesi konulu UNESCO Uluslararası Sempozyumu, dinlere büyük bir öncelik tanımıştır. 18 Aralık 1994 tarihli, Dinin Kültür ve Barışın Geliştirilmesi hususundaki Barselona Deklerasyonu'nda şu husus belirtilmektedir: "Din, insanlığın belalarını çözecek tek çare olamaz, böylesi kritik bir dönemde din vazgeçilmez bir rol oynamaktadır" (İstanbul Sempozyumu Çalışma Dökümanı s. 140)

Bu durumun da gösterdiği gibi 1948 yılında hazırlanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Uluslararası Beyannamesi'nin 18. Maddesi "Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü ister tek başına isterse özel ya da kamu şeklinde olsun diğer kişilerle değiştirmesi ve inancına ya da ibadetini açıkça söyleyebilmesini" öngirmektedir.

5. Yeryüzündeki Dinlerin Yücelttiği Bir Kavram Olarak Dinsel Özgürlük

Önde gelen dinler, Altın Kuralı öğretmektedir. Hıristiyanlık, ahlâkî davranışların temelini, insanın komşusunu sevmesi olarak görür: "İnsanlara size nasıl davranılmasını istiyorsanız öyle davranın. (Matta 7:12) Bu anlayış, aynı zamanda diğer dinlerin doktrin-sel üstünlüğünü belirtmektedir. Bu noktada dinlerden bazı alıntılar yapmak istiyorum.

HİNDUİZM: Bu, yapılacak işlerin bir toplamıdır. Size acı verecek bir şeyi başkalarına yapmayın (Mahabharata 5.15.17)

BUDİZM: Sizi incitecek şeyleri başkalarına yapmayın (Danavarga 5: 18)

KONFÜÇYANİZM: Bu, sevginin bir prensibidir: "size yapılmayacak bir muameleyi başkalarına yapmayın" (Anaclets (Rongo) 15:23)

MUSEVİLİK: Size iğrenç gelen şeyi, halkınıza uygulamayın. İşte tüm kurallar bundan ibarettir. Gerisi sadece yorumdur. (Talmud, Şabbat 31a)

İSLÂM: Kendisi için sevdiği bir şeyi mümin kardeşi için de sevmedikçe, gerçek müminler olamazsınız (An-Nawawi'nin Kırkiki Geleneği)

AFRİKA DİN GELENEĞİ: Başkalarına verdiğiniz şey size aynen döner (Rwanda atasözü)

Dignitatis Humanae’de ifade edildiği üzere, Katolik Kilisesi, insanların dinsel özgürlüklerinde ısrar etmektedir. Katoliklerin inançlarını diğer kişilerle paylaşmaları gibi, Kilise Kanunu da açıkça şu ibareyi vermektedir: “Hiç kimse başkalarını Katolik inancını kabul etmesi hususunda zorlayamaz” (Kilise Kanunu 748,2)

Kur’an inançlar üzerinde herhangi bir zorlama olmadığını vurgulamaktadır:

“Dinde zorlama yoktur.” (Q2 256) “Sen, onları inanmaya mı zorlayacaksın?” (Q.10.99)

6. Diyalogun, Hoşgörünün ve Dinsel Özgürlüğün Şartları

Diyalogun, hoşgörünün ve dinsel özgürlüğün uygulanması için gerekli şartların bazılarından söz edelim.

İnsanların dinsel kimliklerine saygı göstermek gerekir. Bir insanı inancından mahrum etmeye çalışmak o kişiye verilen en büyük zarardır. Hatta, bu, sırf inançlı olduğundan dolayı bir kişiyi öldürmekle eşittir. Hz. İsa inananlara şu şekilde seslenmiştir: “Bedenlerinizi öldürenlerden korkmayın, ruhu öldürmek mümkün değildir. Siz Cehennem’de hem bedeninize hem de ruhunuza azap edenden korkun” (Matta 10:28)

Din ancak önerilebilir, asla empoze edilemez, zorla elde edilen dinsel bütünlük, ister fiziksel, isterse ekonomik olsun, bir insana yakışmaz ve Tanrı’nın bahsettiği hediyeye de hiç uygun değildir. Vicdan hususunda insanlara karşı kaba kuvvet kullanmak, bir kişinin bu konuları hafife aldığı göstermektedir. Tanrı, özgürlüğümüze saygı gösterip koyduğu kanunları ihlal etmemize izin verirken, ki istese bizi yok edebilirken, biz kim oluyoruz da bir insanın vicdanına müdahale edebiliyoruz?

Diyalogun bir diğer şartı da Tanrı’ya açık olmaktır. Dinlerarası diyalogun Tanrı’ya karşı gösterilen iç tutumla ve Tanrı’nın iradesini arama isteğiyle yakın ilgisi bulunmaktadır. Her mümin, kişinin iradesini Tanrı’nın iradesine teslim edebilir. Bir kişinin diğer kişilere olan saygısı, kişinin Tanrı’nın iradesini aramasına dönük çabaları artıracaktır. Aziz John’un şahadet ettiği gibi: “Tanrı’yı seviyorum deyip, kardeşinden nefret eden kişi yalancının ta kendidir. Zira gözleriyle gördüğü kardeşini sevmeyen bir insan, görmediği Tanrı’yı asla sevemez.”(I Yuhanna 4:20)

Tanrı’ya olan bu iç dönüşüm, bizi duaya götürmektedir. Bu da diğer bir kişiye rıza göstermenin yoludur. Diyalogta bulunan kişiler samimi bir ibadet içinde Tanrı’ya yaklaşım gösterdikçe, Tanrı’ya daha fazla yaklaşacaklardır. İbadet, bizim, zaafılarımızı ve gücümüzü görmemizi sağlar; zaafiyetimiz, zira bizler sadece anlayışımız ve günahlarımız içinde sınırlı kalmış narin varlıklarız; gücümüz, zira bizler yalnız değiliz, bizleri yalnız bırakmayan Tanrı bizi hep gözetiyor. Bu nedenle dua, dinlerarası temaslar açısından mükemmel bir neden teşkil eden tevazu ve umudu tesis etmemizi sağlar. Papa ikinci John Paul, 1992 Dünya Barış Günü vesilesiyle yaptıkları konuşmada, şu sözleri sarfetmişlerdir: “İbadet, bizleri birleştiren bir bağıdır. İbadet vasıtasıyla eşitsizliği, yanlış anlamaları, acıları ve düşmanlıkları bir kenara bırakan müminler Tanrı’nın huzurunda bir araya gelir.”

Her dinin ilahiyatçısı, dinin ilham bulduğu bazda teolojik bir oluşuma giderirse, bu girişim kuşkusuz dinlerarası ilişkiler bakımından çok yararlı olacaktır. Bir din mensup-

larını diğer dinlere mensup kişilerle ne şekilde irtibatlandırabilir? Bu temaslar kişinin inancını nasıl zenginleştirebilir. Dini liderlerin ve uzmanların diyalog vasıtasıyla, dindâşlarıyla dinsel taleplerin boyutlarını paylaşması gerekir. Bu durumda, bu diyalog, söz konusu uzmanlara has bir durum olmayıp, bir nevi seçkin sınıfının işidir. Medya, bu tür alanlarda alınan olumlu insiyatiflere dair iyi haberlerin yayılmasını mümkün kılar.

7. Mütakabiliyet Riski

Dinlerarası ilişkilerle ilgili risklerden biride, özellikle üzerinde durulması gereken, mütakabiliyet kavramıdır. Mütakabiliyet, negatif anlamıyla ele alındığında, bir kan davası hatta bir tür dişe diş göze göz hali olarak algılanabilir. Kavram, şu tutum dahilinde ifade edilir: Ülkenizde bana dinsel özgürlük tanırırsanız, ben de size ülkemde dinsel özgürlük tanırım. Bize karşı bir söz sarfeder ya da yazarsanız, biz de aynısını yaparız. Dindâşlarımızdan birini öldürürseniz, biz de sizden birini öldürürüz” yaklaşım kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Tanrı’ya inanan hiçkimseye bu yaklaşım yaraşmaz. Tanrı’nın hem adilin hem de zalimin tarlasına yağmur yağdırdığını unutmamalıyım. Bir Hıristiyan açısından, İsa’nın öğretisi çok açıktır: “Hain olan kişiye direnç göstermeyin. Aksine, eğer birisi sağ yanağınıza vurursa, ona sol yanağınızı çevirin” (Matta 5: 39) Bu anlayış, kötülüğe kötülükle karşı koymayacağımızın bir göstergesidir.

Mütakabiliyet, olumlu anlayışla alındığında, şu Altın Kural’ın gözlenmesinde yarar vardır: Size nasıl muamele edilmesini istiyorsanız, siz de insanlara öyle muamele edin. Eğer, çoğunluğu başka bir dine mensup olan kişilerden ibaret bir ülkede kendi inancınızı yaşamak istiyorsanız, siz de ülkenizde diğer dinlere mensup kişilerin ibadethanelerini inşa etmelerine izan verin. Aynı durum, din değiştiren kişilerde de görülmektedir. Önemli bir husus da, muhtediliğin göz ardı edilmesi, yani mürted kazanmaya yönelik kaynakların soylu, dürüst olması ve insanın saygınlığına ve özgürlüğüne saygı göstermesidir.

8. Dinler Arası Temaslara İlişkin Bazı Örnekler

Şu ana değin tartışıla gelen dinlerarası temaslar, fazla teorik olmasın diye, sizlere bu hususta bazı inisiyatifleri sunmak istiyorum.

Hıristiyan-Müslüman diyaloguyla ilgili olarak, papalık nezdindeki Dinlerarası Diyalog Şûrası dört İslâmî örgüt liderlerinin katılımıyla yıllık toplantılar düzenlemektedir. Bu örgütler, Dünya Müslüman Birliği, Dünya Müslüman Kongresi, İslâmî Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kurumu ve Uluslararası İslâmî Dava ve Yardım Konseyi’dir. Papalık Şûrası El-Ezher Üniversitesi’yle ayrı olarak yıllık irtibat toplantıları yapmaktadır. Papalık Şûrasının seçtiği hıristiyanlarla merkezi Amman’da bulunan El-Abait Kuruluşu’nun ve Trablus’ta bulunan Dünya İslâma Çağrı Derneği’nin seçtiği Müslümanlar arasında periyodik olarak toplantılar yapılmaktadır. 32 yıldır, Papalık Şûrası, oruç ayında Müslümanlar’a yıllık mesajlar yollamaktadır.

Hıristiyan-Budist diyalogunda, Katolik ve Budist rahipler arasında manastırlar arası ziyaretler yapılmaktadır.

Hindistan’da yaşayan Hıristiyanlar, Hindularla biraraya gelmekte kimi zaman onlar-

la birlikte yaşamakta ve eşram denilen düşünce merkezlerinde haftasonları toplantılar düzenlemektedir.

Çok yönlü dinlerarası kuruluşlar arasında, en çok bilineni Dünya Din ve Barış Konferansı'dır. Bu kuruluş, mevcut ayrımları ve çatışmaları bertaraf ederek barış ve adalete ulaşmayı hedeflemektedir.

Burada verdiğimiz bu birkaç örnek, dinlerarası temasların teorik olarak mümkün olmadığını göstermektedir. Bu örnekler güncel örneklerdir.

9. Yeni Bir Binyılda Dinler

Yeni bir yüzyılda ve aynı zamanda binyılda, dünya dinleri arasında ne tür ilişkiler tesis edilebilir? Ümit edilirki, dinler birbirlerini daha fazla dikkate alacak, birbirlerine yaklaşımlarını geliştirecek, aralarındaki işbirliğini güçlendirecektir. Tek bir Tanrı'ya inanan ve inançlarını İbrahim'e dayandıran Museviler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar, ufuklarını genişletecek ve yüreklerini birbirlerine açacaklardır. Durum böyle olsa, dünya ne güzel olurdu! Bu hususta birçok imkan bulunmaktadır. Evet ya da hayır demek ağır bir sorumluluk olacaktır. Tanrı, bu vesileyle ilişkilerimizi geliştirmemizde bize yardım etsin.